IL-QTIL TA' FERDINANDU, L-ARCIDUKA TA' L-AWSTRJA

Ta' A. TABONE

Kienu t-28 ta' Ġunju tas-sena 1914 meta l-Arċiduka Franz Ferdinandu, il-werriet ta' l-imperu kbir ta' l-Awstrja (1), kellu jżur Sarajevo, il-belt il-kbira tal-Bosnja li l-Awstrja, fis-sena 1908, kienet ħadet minn taħt il-ħakma tat-Torok. Is-Serbja, art oħra qaribha li kellha l-gvern u r-Re tagħha, kienet ilha ħafna tixtieq u tħabrek biex l-artijiet kollha tal-Jugoslavja jingħaqdu flimkien taħt gvern u bandiera waħda. Għalhekk Franz Ferdinandu flimkien mal-mara tiegħu Sofija, f'dik iż-żjara tal-Bosnja, minħabba xi biża', ma marrux joqogħdu f'Sarajevo, imma fl-Ilidze, belt żgħira fil-qrib.

Franz Ferdinandu qabel ma wasal hemmhekk, diġà kellu xi xamma dwar il-qtil tiegħu, għax kif telaq bil-ferrovija minn Vjenna, il-belt il-kbira ta' l-Awstrja, inqata' d-dawl elettriku u, meta xelgħulu x-xema', igħidu li l-Arċiduka, biex donnu jiċċajta, qal: "Qisni mn'issa fil-qabar b'dan id-dawl! Mhux hekk?". Imma, jekk Ferdinandu beda jitħasseb dwar ħajtu, ma qatax qalbu u ma beżax mit-tiġrib li sata' jinħoloq. Meta l-Imperatur, zijuh, kien mar f'Sarajevo erba' snin qabel, ma kinux għoġbuh dawk il-ħafna pulizija u suldati li kienu jgħassuh it-triq kollha. Bħalu kien iħoss Ferdinandu u, sewsew bħal president il-mejjet Kennedy, kienet tkun il-għaxqa tiegħu meta kien jaħrab il-għassiesa u kien jiddieħak bihom meta kienu jtarrfulu xi ħaġa dwar ħajtu. Ara kemm hu hekk, meta għodwa waħda, waqt il-manuvri li kienu saru f'dawk il-jiem, wieħed raġel ħareġ f'daqqa minn qalb is-siġar b'kanna twila f'idejh u l-pulizija qabżet fuqu u żarmatu, Ferdinandu, bid-daħka fuq xofftejh, qallhom: "Dak hu tar-ritratti! Ħalluh imur għax hu xogħlu!" B'dana kollu l-Arċiduka kemm-il darba ġie mwissi biex ma jkomplix iż-żjara tiegħu u jarġa' lura lejn Vjenna; imma hu ma riedx jisma'.

Kien il-Ħadd meta Ferdinandu u Sofija, wara l-quddiesa, telqu bil-mixi mil-lukanda "Bosna" lejn l-istazzjon ta' Ilidze biex jirkbu l-ferrovija li kellha twassalhom sa Sarajevo. Meta waslu hawn, għall-ħabta tal-għaxra ta' filgħodu, hu u n-nies li kellu miegħu, tqassmu f'ħames karozzi u ġibdu lejn il-qalba tal-belt. Fl-ewwel karozza rikeb il-"Mayor" ta' Sarajevo flimkien mal-kap tal-pulizija; fit-tieni karozza rikeb l-Arċiduka u l-mara tiegħu Sofija li qagħdu waranett u, qud-

(1) Wara s-sena 1867 l-Awstrja u l-Ungerija ngħaqdu flimkien taħt kap wieħed għalkemm it-tnejn kellhom il-liġijiet u l-Gvern tagħhom. Dawn, imbagħad, reġgħu nfirdu fit-trattat ta' Versailles ta' l-1919 u tqassmu f'erba' artijiet kbar li huma l-Awstrja, iċ-Ċekoslovakkja, l-Ungerija u l-Jugoslavja.

diemhom sewwa, qagħdu Potiorek, il-gvernatur tal-belt, u l-konti Harrach, sid il-karozza. Is-saqaf ta' din il-karozza kien mikxuf għalkollox biex dawk ta' fuqha jkunu jidhru sewwa min-nies. Franz Ferdinandu kien liebes ġlekk ikħal, qalziet iswed b'faxxa ħamra tul il-ġnub u kappell għoli miksi bir-rix fin u sabiħ tan-nagħma. Sofija kienet liebsa l-abjad minn fuq s'isfel, b'kappell wiesa' u ħelu f'rasha. Fit-tliet karozzi l-oħra kien hemm il-qaddejja tagħhom, u karozza oħra, waranett, lesta għal kulma seta' jinqala'.

Dik il-ħarġa ta' l-Arċiduka u martu Sofija kienet tabilħaqq sabiħa f'dik l-għodwa sajfija u friska, qalb is-siġar għoljin tul it-triq kollha, mimlijin ward u żahar. Id-dehra ta' ħafna kampnari għoljin u ippuntati tal-moskeji jew knejjes tat-Torok, komplew isebbħu dik il-ħarġa, Ferdinandu u Sofija kienu jidhru henjin u ferħanin, imma, huma msejknin, ma ntebhux għalkollox li fit-triq kien hemm sitta min-nies armati jistennewhom. Wieħed biss minn dawn, ta' nisel Tork kien fuq il-għoxrin; l-oħrajn kollha taħt l-għoxrin, mis-Serbja u ma kienu jemmnu b'xejn. Tlieta minnhom, jiġifieri Trifko Grabez, Nedielko Cabrinovic u Gavilo Princip, kienu mħarrġin fil-qtil, fil-belt ta' Belgradu, il-belt il-kbira tas-Serbja, minn għaqda ta' nies imlaqqma l-"Id is-Sewda". Minn dawn it-tlieta Princip kien l-agħar u, għalkemm missieru kien jaqlagħha mhux ħażin għax kien mal-Gvern iqassam l-ittri, hu kien igħid li għadda tfulitu fil-faqar u l-ġuħ. Fl-istess waqt Danil Ilic kien qiegħed iħarreġ it-tlieta l-oħra fil-belt ta' Sarajevo u, ftit wara, sab tnejn oħra li kienu Vaz Cubrilovic ta' 17-il sena u Cvjetk Popovic ta' 18. Hu tahom l-armi; imma mbagħad Ilic innifsu kixifhom biex forsi isalva ġildu.

F'dik il-għodwa li semmejna dawn iż-żgħażagħ kienu diġà mqassmin fi triq li minnha kellhom igħaddu l-Arċiduka u martu Sofija. L-ewwel wieħed li kien fil-linja kien il-Mislem Mehmedbasic; ftit 'il bogħod minnu kien hemm Cubrilovic u ftit ieħor 'l hemm kien hemm Popovic. Quddiem Popovic, in-naħa l-oħra tat-triq, qagħad Cabrinovic. Princip mar joqgħod quddiem il-pont ta' "Lateiner" u Grabez biswit il-pont ta' "Kayser".

Kienu ftit iktar mill-għaxra u kwart ta' filgħodu meta l-karozzi dehru resqin sewwa lejn dawk iż-żgħażagħ qattiela. L-ewwel wieħed ma sparax għaliex, kif stqarr hu wara, dak il-ħin sewwa kien hemm pulizija warajh. Lanqas it-tieni wieħed ma spara għaliex, kif qal, dak il-ħin ġietu ħniena mill-Arċiduka u d-Dukessa. Popovic ukoll ma ħariġx l-arma għaliex, kif qal fil-Qorti, naqsitlu l-ħila. Iżda Cabrinovic, kif ra l-karozzi resqin, resaq kemm seta' lejn it-triq, ħareġ il-bomba ta' l-idejn mill-but, neħħielha l-labra bi snienu xeħitha bil-għaqal ma' ġenb l-Arċiduka. Wieħed raġel li nzerta hemmhekk ħaseb li Cabrinovic kien qiegħed ikebbes il-pipa, imma Ferdinandu mill-ewwel intebah x'kienet u, kif raha ħdejh, kif stqarr Cabrinovic innifsu, tajjarha minnufih u, kif faqqgħet, laqtet xi nies tal-karozza ta' wara. Cabrinovic telaq

jiġri, iżda malajr inqabad mill-pulizija u, għalkemm dak il-ħin xorob il-velenu, dan ma għamillu ebda ħsara għax inzerta qadim.

Princip u Grabez, li kienu ftit fil-bogħod, kif semgħu t-tfaqqigħa telqu mnejn kienu għax ħasbu li l-qtil kien sar. L-Arċiduka ħelisha u baqa' ħaj, imma l-qatgħa ħassha sewwa għax wiċċu sfar u kien jidher bla saħħa. Meta, imbagħad, daħal fis-sala tal-belt, ħafna minn dawk li kienu miegħu wessewh biex jibqa' sejjer lejn il-palazz tal-Gvernatur; imma l-Arċiduka ma riedx jisma', ried tabilfors ikompli ż-żjara li kellu jagħmel, mhux biss, imma lanqas ma ried jistenna sa kemm jiġu s-suldati u jitferrxu mat-triq li kellu jagħmel. Ara kemm hu hekk, wara ftit, ordna biex il-karozzi jerġgħu lura mill-istess triq u jeħduh l-isptar biex jara lil dawk li kienu korrew bil-bomba.

Meta Ferdinandu u Sofija rikbu l-karozza ma wrewx li kienu beżgħanin; mhux biss, imma Sofija anqas ma riedet toqgħod wara xi ħadd biex, jekk issir xi sparatura, ma tintlaqatx, għalkemm il-konti Harrack qagħad ħdejha biex ikunilha ta' kenn.

Imma, issa Grabez u Princip reġgħu ħadu posthom fit-triq, l-ewwel wieħed ħdejn il-palazz tal-Gvernatur u l-ieħor fil-kantuniera tat-Triq "Franz Joseph" mnejn kellu jgħaddi l-Arċiduka. Kif Princip lemaħ il-karozzi ġejjin għan-naħa tiegħu, qabad malajr ir-'revolver' li kellu fil-but tal-ġlekk, lest biex jispara x'ħin Ferdinandu jasal quddiemu. Kif is-sewwieq tal-karozza beda jikser il-kantuniera, intebah li sbalja t-triq; għalhekk waqqaf il-karozza sewsew quddiem Princip u beda jarġa' lura biex jiġbed għan-naħa ta' l-isptar kif kien ordna Ferdinandu. Imma dak il-ħin sewwa, Princip resaq kemm seta' lejn il-karozza u, mill-bogħod biss ta' erba' passi, ħareġ mill-but ir-'revolver', ħa l-mira u spara. L-ewwel balla għaddiet sewsew mill-ħofra ta' griżmejn l-Arċiduka u l-oħra nifdet, min-naħa għall-oħra, l-istonku tad-Dukessa.

Ma' l-isparatura xi nies u l-pulizija qabżu fuq Princip, ħadulu l-arma u bdew jagħtuh bil-ponnijiet u bil-bsaten. Kif Princip sab ruħu ftit ħieles, tefa' f'ħalqu l-kus tal-velenu u xorbu. Princip ma mietx, imma ġratlu ħsara kbira. Il-Gvernatur innifsu u Harrack, għalkemm raw lil Ferdinandu u lil Sofija jmilu rashom wieħed fuq l-oħra u jgħidu minn taħt l-ilsien xi kelma, ma ntebhux mill-ewwel bil-ħsara kbira li kienet ġratilhom. Meta għaddew il-pont huma raw id-demm ħiereġ minn ħalq Ferdinandu u baqgħu sejrin lejn il-palazz. Meta waslu hemm Sofija mietet. Lanqas laħqet għaddiet kwarta mill-mewt ta' din il-mara qalbiena, meta żewġha, l-Arċiduka Franz Ferdinandu ssieħeb għat-tieni darba għal dejjem, fil-mewt, ma' dik li kien iħobb u jgħix b'għożża kbira.

Wara dan il-qtil daqshekk ikrah, il-Gvern ta' l-Awstrja talab tpattija kbira mill-Gvern tas-Serbja u ġagħlu jfittex u jagħmel ħaqq minn dawk kollha li kienu mdaħħlin f'dan id-delitt li jkexkex. Iżda,

għalkemm llic u xi oħrajn ħadu l-mewt fuq il-forka fil-beraħ (2), ma laħqux għaddew il-ġranet twal meta l-Awstrja u s-Serbja daħlu fi gwerra. Ftit wara r-Russja qabżet għas-Serbja u l-Ġermanja għall-Awstrja. Wara ftit Franza daħlet tgħin lir-Russja u l-Ingilterra lil Franza. L-Amerika wkoll fl-aħħar kellha tindaħal biex tgħin lil dawk ta' l-aħħar, u hekk id-dinja sabet ruħha f'tixrid id-demm li baqa' sejjer sakemm il-Ġermanja sfat għajjiena u mħarbta għal kollox, u hekk kienet imġiegħla twaqqaf u ttemm il-ġlied fil-11 ta' Novembru ta' l-1918, il-jum li għadha ssir it-tifkira tiegħu bl-isem ta' l-"Armistizju".

---

(2) Princip, Cabrinovic u Grabez ħelsu l-forka għaliex kienu żgħar fiż-żmien. imma t-tlieta mietu fil-ħabs ta' l-Awstrja tul dik il-gwerra. Mehmedbasic, għaliex ma nstabx, ħeles ukoll mill-forka u miet madwar 20 sena ilu. It-tnejn l-oħra, jiġifieri Cabrinovic u Popovic, kif igħidu, għadhom ħajjin sal-lum, l-ewwel wieħed Professur ta' l-istorja fl-Università ta' Belgradu u l-ieħor, sa ftit ilu, kellu taħt idejh il-Mużew ta' Sarajevo.